

Dieťa a slovotvorba

(Liptáková, Ľ. – Vuzňáková, K.: Dieťa a slovotvorba. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Pedagogická fakulta 2009. 203 s., ISBN 978-80-555-0072-0)

Daniela Slančová, Filozofická fakulta PU, slandan@unipo.sk

Výskum detskej reči na Slovensku zaznamenal v uplynulom desaťročí výrazný progres. Je potešiteľné, že mnohé, čo sa v oblasti detskej reči skúmalo a čo sa publikovalo, pochádza z prostredia Prešovskej univerzity. Do tematického okruhu detskej reči sa v uplynulom roku zaradila aj prvá lingvistická vysokoškolská učebnica venovaná tejto problematike *Dieťa a slovotvorba*. Autorky, Ľudmila Liptáková a Katarína Vuzňáková z Katedry komunikačnej a literárnej výchovy Pedagogickej fakulty Prešovskej univerzity, v nej zúročili svoj viacročný derivatologický a pedolinguistický výskum. Prešovské inšpirácie sa v učebnici prejavujú aj v tom, že konceptuálnym základom derivatologickej časti publikácie je dielo významného slovenského lingvistu Juraja Furdíka.

Učebnica je určená predovšetkým študentom predprimárneho a primárneho vzdelávania, no určite zaujme aj študentov lingvistiky a všetkých záujemcov o odhaľovanie tajomstiev jazyka. Autorky ju poňali ako štruktúrovaný dialóg, využívajúc metodický postup evokácia – uvedomenie – reflexia v makrokompozícii celého textu i v stavbe jednotlivých kapitol. Na úvod každej z nich sa prihovárajú tak, že hľadajú analógie medzi lingvistickými javmi a každodennou životnou skúsenosťou študentov, ale aj samotných autoriek. Zázitkovo štylizujú aj prvé časti názvov podkapitol. Výklad jednotlivých problémov potom odvíjajú od tohto úvodu. Záver kapitol tvorí zhrnutie (pod názvom *Zhrňame*) a námety na uvažovanie o problematike a na jej praktické precvičenie (pod názvom *Premýšľame*). Informačne prínosný je aj prehľad základnej literatúry za každou kapitolou. Učebnica má svoju internetovú prílohu na stránke <http://das.unipo.sk> v podobe *Malého slovotvorného slovníka a Slovníka detských okazionalizmov*. Azda jediné, čo v nej trochu chýba, je index či ešte lepšie výkladový slovníček základných pojmov, ktorý by sa prípadne mohol zapracovať do spomínaného internetového doplnku.

Učebnica sa člení na tri hlavné kapitoly: *Z teórie slovotvornej motivácie, Výskumné aspekty vzťahu dieťaťa a slovotvorby a Slovotvorná motivácia ako prostriedok rečového a kognitívneho rozvíjania dieťaťa*. Prvá kapitola prináša objasnenie základných derivatologických pojmov. Vychádza sa v nej z furdíkovského chápania slovotvornej motivácie ako jedného z ústredných systemizačných a integračných vzťahov v rámci lexikálneho subsystému. K štyrom tradične vymedzovaným funkciám, systematizačnej, integračnej, adaptačnej a internacionalizačnej, kondenzačnej, pridáva autorka K. Vuzňáková J. Furdíkom vyčleňovanú komunikačnú a štylistickú funkciu, v rámci ktorej uvažuje o samostatnej expresívnej funkcii. Pri expresivizačnej slovotvorbe nedochádza k posunu vo význame slova a slovotvorné procesy a ich výsledky slúžia na vyjadrenie pragmatického postoja ku skutočnosti v zmysle signalizovania idiolektickej alebo sociolektickej identity (napr. tvorba kolokvializmov a slangových výrazov *kamarát – kamoš, diskotéka – didžina*). V tejto kapitole sa autorka postupne, explikačne a názornou enumeráciou a inventarizáciou materiálu, venuje motivačnému a slovotvornému významu, slovotvornej štruktúre pomenovania, slovotvorným prostriedkom, slovotvorným postupom a slovotvorným útvarom. Túto časť uzatvára názornou inštrukciou, ako postupovať pri slovotvornom rozbere.

Druhá kapitola sa člení na tri podkapitoly. Autorkou prvej s názvom *Detská okazionálna slovotvorba a slovotvorba orientovaná na dieťa* je Ľ. Liptáková. Nadväzuje v nej na svoju dnes už klasickú monografiu *Okazionalizmy v hovorenej slovenčine* (2000). Uvádza definičné vlastnosti hovorených okazionalizmov a na tomto základe sa venuje osobitne detskej okazionálnej slovotvorbe, ktorú interpretuje na pozadí literatúry venujúcej sa vývinu detskej kognície (Piaget – Inhelderová, Vygotskij, Sternberg). Poukazuje na komplexnosť a konkrétnosť detského myslenia a na procesy implikácie a analógie v detskom myslení. Vychádza z poznatku, že okazionálna (príležitostná) detská slovotvorba umožňuje dieťaťu bezprostrednú a individuálnu rečovú interpretáciu skutočnosti. Zároveň sa však tento typ detskej slovotvorby správa podľa kognitívne podmienených zákonitostí. Autorka sústreďuje svoju pozornosť hlavne na uplatnenie kognitívnej štruktúry dynamickosti, akčnosti (nie náhodou tvorí nápadnú súčasť rečového správania sa detí tvorba desubstantívnych verb), ako aj na egocentrizmus a centráciu detského myslenia, keď je pre dieťa „jedinou perspektívou interpretácie sveta vlastné telesné JA“ (s. 73). Vychádzajúc z názorov J. Piageta a B. Inhelderovej vysvetľuje detskú okazionálnu slovotvorbu nasledujúcim spôsobom: „Dieťa vyžaduje, aby sa jeho poznanie okolitého sveta premietalo do reči, preto ak nenachádza vo svojom mentálnom slovníku výstižnú slovnú „nálepku“, jednoducho aktualizuje istým spôsobom zakódovaný slovotvorný mechanizmus subjektívnym výberom preň podstatného pomenovacieho východiska. Napr. mixér nazýva *húkačka*, murárov *domári*, krajčírku *šijačka*, plávajúceho vtáka *plávač*“ (s. 73). Ľ. Liptáková pripomína, že pre dieťa predškolského veku je tvorba okazionálneho výrazu často nie fakultatívnym, ale jediným spôsobom pomenovania javu, pretože dieťa nepozná uzuálne pomenovanie alebo si naň nevie momentálne spomenúť (s. 60). Detskú okazionálnu slovotvorbu by bolo zrejme zaujímavé skúmať aj z pragmatického hľadiska v zmysle realizácie detského okazionalizmu v konkrétnej situácii, teda všímať si napríklad aj to, ako dieťa novoutvorené vysloví, či po ňom urobí pauzu, či dá na takéto slovo väčší dôraz, či ho sprevádza úsmevom, pohľadom, inými slovami, či si uvedomuje (možno aj na základe predchádzajúcej reakcie okolia na novoutvorené slovo), že sa rečovo prejavuje nezvyčajne. Bolo by to dôkazom individuálne uvedomovanej nápadnosti okazionalizmu, a teda zámernej slovotvornej aktivity dieťaťa s podobným zámerom, ako je to pri okazionálnej slovotvorbe dospelých. Zrejme aj detské slovotvorné okazionalizmy nemajú rovnakú kognitívnu, pragmatickú, resp. sociolingvistickú hodnotu – napríklad (príklady vyberáme z učebnice aj z internetového slovníka zachytených okazionalizmov) pomenovanie plávajúceho vtáka *plávač* (plávajúci vták) je v podstate pomenovaním novoutvoreného pojmu, pomenovanie *pištolovať* (hrať sa s pištoľou) je pravdepodobne len synonymom pre dieťa v predškolskom veku už známeho viacslovného pomenovania, pomenovanie *holček* (holiaci strojček) je kontamináciou vzniknutým (porov. s. 75) synonymom dvojslovného pomenovania, keďže jeho slovotvorná štruktúra odhaľuje, že dieťaťu je pravdepodobne už známe pomenovanie holiaci aj strojček; pomenovanie *dážďovník* môže byť len „pospisovnenou“ podobou nárečového výrazu *diždžovník* (porov. Buffa, F.: *Slovník šarišských nářečí*. Prešov: Náuka 2004, s. 54). Podkapitolu uzatvára časť o tom, ako sa okazionálna slovotvorba využíva v umeleckej tvorbe pre deti. Nie náhodou sa tento umelecký postup demonštruje na tvorbe majstra v tvorbe poetických okazionalizmov Daniela Heviera.

V druhej podkapitole s názvom *Dieťa, reč, myslenie* sa jej autorka K. Vužňáková deduktívnym spôsobom zamýšľa nad psycholingvistickým a neurolingvistickým kontextom detskej slovotvorby. Zložitá interdisciplinárna problematika má nevyhnutne podobu skice, no vzhľadom na sledovaný cieľ, t. j. objasnenie dôležitosti stimulácie slovotvorby v predprimárnom aj primárnom vzdelávaní, nadobúda v učebnici svoj zmysel. Tá istá autorka sa v tretej

podkapitole *Malý slovotvorný slovník* venuje princípom tvorby didaktickej transformácie slovotvorného slovníka, uvádza jeho ukážku, ako aj informáciu o elektronickej verzii slovníka. Pri všetkých heslách sa v slovníku zachytáva šesť parametrov: slovotvorný význam, motivovanosť/nemotivovanosť, motivant (východiskové slovo), slovotvorná forma motivovaného slova, slovotvorný postup, slovotvorné kategórie a ich typy. Osobitná pozornosť sa venuje tým slovotvorným kategóriám, ktoré sú príznačné pre detskú reč, resp. pre reč orientovanú na dieťa. Ide hlavne o deminutíva a augmentatíva, názvy mláďat, ale aj niektoré prefixálne tvorené verbá a napokon kompozitá.

Pre praktické uplatnenie poznatkov o slovotvorbe je veľmi inšpiratívna posledná kapitola *Slovotvorná motivácia ako prostriedok rečového a kognitívneho rozvíjania dieťaťa*. Ľ. Liptáková v nej podáva argumentovaný a názorný obraz toho, ako sa poznatky, ktoré sa rozoberali v predchádzajúcich kapitolách, dajú uplatniť v edukačnej praxi. Základným východiskom tejto kapitoly je presvedčenie, že rozvíjanie slovotvornej kompetencie dieťaťa môže prispievať k rozvíjaniu jeho kognitívnych procesov. Autorka predstavuje koncepciu tzv. slovotvorného kurikula a metodického postupu v predprimárnej a primárnej výchove dieťaťa. Námety, ktoré autorka podáva v podobe cvičení na využitie slovotvorby, sú originálne a principiálne zaujímavé aj pre vyššie vzdelávacie stupne vrátane vysokoškolského štúdia slovistiky. Kapitolu dopĺňajú námety na využitie Malého slovotvorného slovníka v edukačnej praxi.

Publikácia *Dieťa a slovotvorba* je kvalitnou vysokoškolskou učebnicou. Nadväzuje na tradičné aj najnovšie psycholingvistické poznatky o vývine detskej reči v kontexte detskej kognície, na derivatologické a lingvodidaktické poznatky. Prináša výsledky vlastného výskumu autoriek, je ústretová k čitateľom, prehľadná a inšpiratívna. Je ďalším dôkazom toho, že Prešovská univerzita sa stala dôležitým centrom výskumu detskej reči na Slovensku.

Táto recenzia bola vytvorená realizáciou projektu *Dovybavenie a rozšírenie lingvokulturologického a prekladateľsko-tlmočnického centra* na základe podpory operačného programu Výskum a vývoj financovaného z Európskeho fondu regionálneho rozvoja.